HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI EKSPORT FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH VA KREDITLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Djurayeva Munira Sadilloyevna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.23891006

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlik subyektlari eksport faoliyatini moliyalashtirish va kreditlash mexanizmlari hamda ularni rivojlantirish yo‘nalishlari tahlil qilingan. Eksport sikli bo‘yicha moliyaviy vositalar (eksportgacha, eksport jarayonida, eksportdan keyin), eksport krediti sug‘urtasi va kafolatlar tizimi o‘rganilgan. O‘zbekistonda “O‘zbekinvest” eksport-import sug‘urta kompaniyasining roli (2025-yilda 3,3 mlrd dollardan ortiq sug‘urta himoyasi, xomashyosiz eksportning 34 foizi) tahlil qilingan. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kichik tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaga kirish hamon cheklangan; faktoring, forfeyting va eksport krediti sug‘urtasini kengaytirish orqali eksport salohiyatini oshirish bo‘yicha xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: eksport moliyalashtirish, eksport krediti, eksport sug‘urtasi, faktoring, forfeyting, savdo moliyalashtirish, kichik biznes, kreditlash mexanizmi.

Abstract. This article analyses the mechanisms for financing and crediting the export activity of business entities and the directions for their development. It examines financial instruments along the export cycle (pre-export, during export, post-export) and the system of export credit insurance and guarantees. The role of the “Uzbekinvest” export-import insurance company in Uzbekistan (over USD 3.3 billion of coverage in 2025, 34% of non-resource exports) is analysed. The analysis shows that access to finance remains limited for small business entities; conclusions and recommendations on raising export potential through factoring, forfaiting, and export credit insurance are provided.

Keywords: export financing, export credit, export insurance, factoring, forfaiting, trade finance, small business, crediting mechanism.

Kirish

Eksport faoliyati o‘ziga xos moliyaviy xususiyatlarga ega: ishlab chiqarish va yetkazib berish o‘rtasidagi uzoq vaqt oralig‘i, yuqori aylanma mablag‘ ehtiyoji, valyuta va xaridorning to‘lamaslik (kredit) riski. Shu sababli eksportni moliyalashtirish va kreditlash mexanizmlari — eksport salohiyatini real eksportga aylantirishning hal qiluvchi shartlaridan biridir.

O‘zbekistonda eksportni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning yaxlit tizimi shakllantirilgan: Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi orqali imtiyozli kreditlar, “O‘zbekinvest” eksport-import sug‘urta kompaniyasi orqali esa eksport krediti sug‘urtasi va kafolatlari taqdim etiladi. “O‘zbekinvest” 2025-yil

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

yakunlariga ko‘ra milliy eksportyorlarni 3,3 mlrd dollardan ortiq miqdorda kompleks sug‘urta himoyasi bilan ta’minlab, bu mamlakat xomashyosiz eksportining 34 foizini qamrab oldi.

Shunga qaramay, ayniqsa kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari uchun eksport moliyalashtirishga kirish hamon cheklangan: garov talablari yuqori, faktoring va forfeyting kabi zamonaviy savdo moliyalashtirish vositalari yetarli rivojlanmagan, eksport krediti sug‘urtasi qamrovi to‘liq emas. Bu muammolar eksport salohiyatini, jumladan Buxoro viloyatida, to‘liq ishga solishga to‘sqinlik qiladi.

Tadqiqotning maqsadi tadbirkorlik subyektlari eksport faoliyatini moliyalashtirish va kreditlash mexanizmlarini tahlil qilish va ularni rivojlantirish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat. Ilmiy yangilik: (1) eksport sikli bo‘yicha moliyaviy vositalar tizimini tasniflash; (2) mavjud mexanizmlarning cheklovlarini aniqlash; (3) zamonaviy savdo moliyalashtirish vositalarini rivojlantirish tavsiyalari.

Adabiyotlar sharhi

Savdo moliyalashtirish (trade finance) xalqaro iqtisodiy adabiyotda eksport o‘sishining muhim omili sifatida o‘rganiladi. Tadqiqotlar (Amiti, Weinstein, 2011) savdo moliyalashtirishga kirishning cheklanishi eksport hajmini sezilarli kamaytirishini ko‘rsatadi: moliyaviy inqirozlar davrida eksportning pasayishi qisman aynan savdo kreditining qisqarishi bilan izohlanadi. Bu eksport va moliya o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

Eksport krediti agentliklari (ECA) va eksport krediti sug‘urtasi xalqaro amaliyotda davlat tomonidan eksportni qo‘llab-quvvatlashning asosiy vositalaridan biridir. Ular eksportyorni xaridorning to‘lamaslik (tijorat) va siyosiy risklaridan himoya qilib, banklarning eksportyorga kredit berishini rag‘batlantiradi. Faktoring va forfeyting esa eksportyorga debitorlik qarzini darhol naqd pulga aylantirish imkonini berib, aylanma mablag‘ muammosini hal qiladi.

Mahalliy adabiyotda O‘zbekistonda eksportni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, “O‘zbekinvest” faoliyati va Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi mexanizmlari o‘rganilgan. Tahlillar moliyaga kirish, ayniqsa kichik biznes uchun, asosiy to‘siq bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi. Biroq eksport siklining turli bosqichlariga mos moliyaviy vositalar tizimini va ularni hududiy darajada rivojlantirishni kompleks tahlil qilishga bag‘ishlangan ishlar kam. Mazkur maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot “O‘zbekinvest” va Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi ma’lumotlari, me’yoriy-huquqiy hujjatlar hamda statistik ma’lumotlar tahliliga asoslanadi. Tahlil quyidagi yo‘nalishlarda olib borildi: (1) eksport moliyalashtirish vositalarini eksport sikli bo‘yicha tasniflash; (2) eksport sug‘urtasi qamrovi dinamikasi tahlili; (3) moliyalashtirish mexanizmlarining afzallik va cheklovlarini tizimlashtirish.

Tahlilda tizimli, dinamik va qiyosiy usullar qo‘llanildi. Maqolada keltirilgan ayrim ko‘rsatkichlar (sug‘urta qamrovi dinamikasi) rasmiy ma’lumotlar asosida, ayrimlari esa tahliliy/illyustrativ tarzda yondashuvni namoyish etish maqsadida tuzilgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

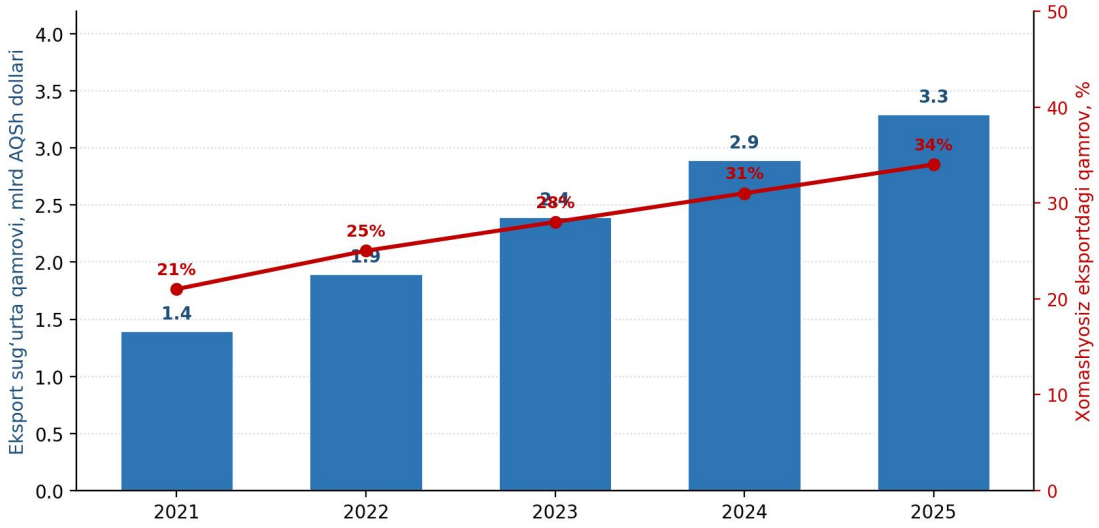
Tahlil va natijalar

Eksportni moliyalashtirish vositalari eksport siklining uch bosqichiga — eksportgacha, eksport jarayonida va eksportdan keyin — mos ravishda tasniflanadi (1-rasm). Bularning ustidan eksport krediti sug‘urtasi va kafolatlari ko‘ndalang qatlam sifatida o‘tib, butun tizimni risklardan himoya qiladi.

1-rasm. Eksport faoliyatini moliyalashtirish vositalarining eksport sikli bo‘yicha tizimi

“O‘zbekinvest” kompaniyasi eksport sug‘urtasining markaziy institutidir. 2-rasmda uning eksport sug‘urta qamrovi va xomashyosiz eksportdagi ulushi dinamikasi keltirilgan: qamrov 2021-yildagi 1,4 mlrd dollardan 2025-yilda 3,3 mlrd dollarga, xomashyosiz eksportdagi ulush esa 21 dan 34 foizga oshgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

2-rasm. “O‘zbekinvest” eksport sug‘urta qamrovi va xomashyosiz eksportdagi ulushi dinamikasi, 2021–2025-yillar

1-jadvalda eksportni moliyalashtirish vositalari ularning mohiyati va kichik biznes uchun mavjudlik darajasi bo‘yicha tizimlashtirilgan.

1-jadval

Eksportni moliyalashtirish vositalari va ularning kichik biznes uchun mavjudligi

Vosita	**Mohiyati**	**KB uchun mavjudligi**
Eksportgacha kredit	ishlab chiqarish va aylanma mablag‘	Cheklangan (garov talabi)
Akkreditiv (LC)	to‘lov kafolati, ishonchni ta’minlash	O‘rtacha
Faktoring	debitorlik qarzini naqdga aylantirish	Past (rivojlanmagan)
Forfeyting	uzoq muddatli debitorlikni sotish	Juda past
Eksport krediti sug‘urtasi	to‘lamaslik riskidan himoya	O‘sib bormoqda

Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

Tahlil natijalari ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda eksport moliyalashtirish tizimi shakllangan va eksport krediti sug‘urtasi qamrovi izchil o‘smoqda. Biroq zamonaviy savdo moliyalashtirish vositalari — faktoring va forfeyting — hali yetarli rivojlanmagan va kichik biznes uchun deyarli mavjud emas. Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun eng katta to‘siq — garovga asoslangan an’anaviy kreditlash; bu, ayniqsa Buxoro viloyati kabi hududlarda, eksport salohiyatini cheklaydi.

Muhokama

Tahlil natijalari savdo moliyalashtirish nazariyasi xulosalariga mos keladi: moliyaga kirish eksportning bevosita sharti bo‘lib, uning cheklanishi eksport hajmini kamaytiradi. O‘zbekistonda eksport krediti sug‘urtasi qamrovining o‘sishi (xomashyosiz eksportning 34 foizigacha) ijobiy tendensiya, biroq u asosan yirik eksportyorlarni qamrab oladi. Kichik subyektlar uchun esa garov talabi va zamonaviy vositalarning yo‘qligi asosiy to‘siq bo‘lib qolmoqda.

Bu muammoni hal qilishda faktoring va forfeytingni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega. Faktoring kichik eksportyorga debitorlik qarzini darhol naqd pulga aylantirib, garovsiz aylanma mablag‘ olish imkonini beradi; eksport krediti sug‘urtasi esa bu vositalarni risksiz qiladi. Ushbu uch vositaning (sug‘urta + faktoring + kafolat) birgalikda qo‘llanilishi kichik biznes uchun eksport moliyalashtirishni keskin osonlashtiradi. Buxoro viloyati uchun bu — hududiy banklar va “O‘zbekinvest” filiallari hamkorligida amalga oshirilishi mumkin.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Tadqiqotning cheklovi sifatida hududiy darajadagi eksport moliyalashtirish bo‘yicha to‘liq mikroma’lumot yetishmasligi qayd etiladi. Kelgusida moliyaviy vositalarning eksport hajmiga ta’sirini ekonometrik usulda baholash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar ilgari suriladi. Birinchidan, eksportni moliyalashtirish eksport salohiyatini realizatsiya qilishning hal qiluvchi sharti bo‘lib, vositalar eksport siklining uch bosqichiga mos taqsimlanadi. Ikkinchidan, O‘zbekistonda eksport krediti sug‘urtasi qamrovi o‘smoqda (3,3 mlrd dollar, xomashyosiz eksportning 34 foizi). Uchinchidan, kichik biznes uchun garov talabi va faktoring/forfeytingning rivojlanmaganligi asosiy to‘siqdir.

Quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan:

1. **Faktoring va forfeytingni rivojlantirish:** kichik eksportyorlar uchun garovsiz, debitorlik qarziga asoslangan savdo moliyalashtirish vositalarini joriy etish va banklarda yo‘lga qo‘yish.
2. **Eksport krediti sug‘urtasini kengaytirish:** “O‘zbekinvest” qamrovini kichik va o‘rta subyektlarga kengaytirish; sug‘urta + kredit + kafolat majmuasini birgalikda taqdim etish.
3. **Imtiyozli eksport krediti:** Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi orqali eksportgacha (pre-export) kreditlashni soddalashtirish; garov talablarini yumshatish.
4. **Hududiy moliya ekotizimi:** Buxoro viloyatida banklar va “O‘zbekinvest” filiallari hamkorligida eksport moliyalashtirish bo‘yicha maslahat-xizmat markazini tashkil etish.

Tadbirkorlik subyektlari eksport faoliyatini moliyalashtirish va kreditlash mexanizmlarini, ayniqsa zamonaviy savdo moliyalashtirish vositalarini rivojlantirish kichik biznesning eksportga chiqishini osonlashtirib, Buxoro viloyati eksport salohiyatini sezilarli oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amiti, M., Weinstein, D.E. (2011). Exports and financial shocks. Quarterly Journal of Economics, 126(4), 1841–1877.
2. Auboin, M. (2009). Boosting the availability of trade finance in the current crisis. WTO Staff Working Paper, Geneva.
3. “O‘zbekinvest” eksport-import sug‘urta kompaniyasi (2025). Faoliyat hisoboti. Toshkent.
4. Eksportni rag‘batlantirish agentligi (2025). Yillik hisobot. Toshkent.
5. Milliy statistika qo‘mitasi (2026). O‘zbekiston tashqi savdosi: statistik to‘plam. Toshkent.